

ANADOLU'NUN ÜTOPIK KOMÜNİSTLERİ: BABAİLER

28 Şubat 2021

Yıldırım Koç

Sınıflı toplumun ortaya çıkmasıyla birlikte sömürü, eşitsizlikler ve bunları sürdürebilmek için baskı ve zulüm başladı. İnsanın insanı sömürmediği ve ezmediği, üretim araçlarının toplumsal mülkiyette olduğu, yönetenle yönetilen arasında bir ayırım/ayrıcılık olmadığı, insanların üretime yetenekleri oranında katkıda bulunup üretilenlerden ihtiyaçlarına göre pay aldığı, tüketim çılgınlığı yerine sade hayatların sürüldüğü, insanların temel ihtiyaçlarının toplum tarafından parasız olarak karşılandığı bir dünya özlemi, binlerce yıldır var. Bunları en genelinde “ütopik komünist” olarak nitelendirebiliriz. Anadolu’da bu nitelikte hareketler oldu. Bunların en önemlilerinden biri, Babailer İsyanı idi.

44 yıl önce, **Anadolu Halk Ayaklanmaları** adıyla bir broşür yazmıştım. Bu kitapçık, yazarı belirtilmeden Tüm İktisatçılar Birliği (TİB) tarafından 1977 yılında yayımlandı. (<https://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1323377110b.pdf>) Babailer İsyanı’na bu kitapçıkta değinmişim. Ancak daha sonraki yıllarda bu konuda çok değerli çalışmalar yapıldı. Bunların en önemlisi de, sayın Ahmet Yaşar Ocak’ın Babailer İsyanı. 13. yüzyıldaki bu önemli mücadeleyi hatırlamakta yarar var.

XIII. yüzyılda Anadolu, Babailer ayaklanmasıyla sarsıldı.

XIII. yüzyılda Anadolu halkı büyük iktisadi sıkıntı yaşıyordu. En büyük sıkıntıyı yaşayan da, Türkmenlerdi.

“Yerleşik olsun göçebe olsun Türkmenler, topraklarının tasarruf hakkını eski müşterek kabile mülkiyeti esaslarına uygun olarak kullanıyorlardı. Yani, kendi beylerinin iktâ arazilerini, ona yıllık bir vergi ödemek suretiyle tasarruf edebiliyorlardı. Onlar bu arazilerden, hayvanları için otlak ve kendileri için kışlak şeklinde faydalanıyorlardı. Tarım için ayrılanlar da aynı müşterek mülkiyet esasına tabi idi.

“XIII. yüzyılın başlarında Anadolu’da toprak rejimi aşağı yukarı bundan ibaretti. Moğol istilasından sonra gelen Türkmen boylarını da Selçuklu hükümeti yine kendi kabile geleneklerine uygun bir şekilde memleket içine yerleştirdi ve onlara topraklar verdi. Bunlar da yine müşterek mülkiyetin yürürlükte olduğu arazilerdi. Selçuklulardaki bu toprak rejiminin zaman zaman sarsıntılara uğradığı müşahade edilmektedir. (...)

“Muhtemelen XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra, devletin siyasi, ekonomik ve kültürel bakımlardan en parlak bir dönemde bulunmasına rağmen, toprak rejimi bozulmaya ve özel mülkiyet veya vakıflar, konargöçerler için hayatî önemi hâiz müşterek mülkiyet aleyhine gelişmeye başladı. Bu bozulma, köylerde de hatırı sayılır özel mülklere sahip bir toprak aristokrasininin çıkmaya başlaması şeklinde görüldü. Bu toprak

aristokratları köylüleri ırgat olarak kullanıyordu. Böylece, köylülerle devlet arasında bu büyük toprak sahiplerinden ibaret bir aracı sınıf meydana geldi. (...)

"Netice olarak denebilir ki, toprak rejimindeki bu değişikliklerin doğurduğu arazi sıkıntısı gibi hayati bir tehlike önünde Türkmenler, gittikçe hayvanlarını otlatacak mer'a ve kışı geçirecek kışlak bulma konusunda güçlüklerle karşılaşmaya başladılar. Bu da tabiatıyla onların günlük yaşantılarında esaslı bir kriz yaratıyordu." (Ocak, Ahmet Yaşar, **Babaîler İsyanı, Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü**, Dergâh Yay., İstanbul, 2009, s.38-39)

Babaîler ayaklanmasının büyük kitlesini Türkmenlerin oluşturmasının en önemli nedeni, varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olan ortaklaşa toprak mülkiyetinin ortadan kalkmasıydı. Baba İlyas'ın en önemli vaadi de, ellerinden kaçırdıkları ortak toprak mülkiyetini Türkmenler'e geri vermektir. Ayrıca Anadolu'ya gelen yeni göçler topraklara ilişkin bu sıkıntıları daha da artırdı.

Burada hem Anadolu'da, hem de Avrupa'da geçerli olan ilginç bir nokta ortaya çıkmaktadır.

İlkel komünal toplumun dağılması sonrasında bazı bölgelerde köylülerin ortak mülkiyetindeki araziler kaldı. Köylüler bu arazilerden yararlanma biçimini kendileri düzenliyorlardı. Ancak zaman içinde hakim sınıflar gerek Avrupa'da, gerek Osmanlı'da, köylülerin ortak mülkiyetindeki bu topraklara gözlerini dikti. Ortak mülkiyetteki topraklarını yitiren veya yitirme tehdidiyle karşı karşıya kalan köylüler ayaklandılar. Onlara önderlik edenlerin ortak mülkiyetçi programları günün ihtiyacını karşılıyordu. Ayaklanan köylülerin talebi, artık büyük olasılıkla hafızalardan silinmiş olan Altın Çağ'ın canlandırılması değil, ellerindeki toprakları hakim sınıflara kaptırmamaktı. Rusya'da köy komünleri ("obşına") 19. yüzyılın sonlarında bile varlığını sürdürüyordu ve Marx'ın ilgisini çekmişti.

A.Y.Ocak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Babaîlerin ilk baştaki bu başarılarını etkileyen bir başka faktör de hiç şüphesiz, Baba İlyas'ın feodalizme karşı bir içtimâî düzen sağlayacağı iddiasıdır. O, Türkmenler'e kendi göçebelik zihniyetine çok iyi uyan bir çeşit müşterek mülkiyet sistemi vaadediyordu. Zaferden sonra ele geçecek ganimetleri eşit paylarla bölüştüreceği haberini bilhassa yaymaya dikkat ve özen göstermişti." (Ocak, A.Y., a.g.k., 2009, s.139)

İsmet Zeki Eyüboğlu da Baba İlyas'ın görüşlerini şöyle özetliyor: "Toplum, bireylerin, kadın-erkek ayırımı gözetilmeksizin, oluşturdukları bir bütündür. Bu bütünün içinde, bütün insanlar, birbirlerine eşittirler. Gerek Selçuklular, gerekse onların egemenliği altında bulunan Beylikler, toplum düzeni bakımından 'Tanrı'nın buyurduğu yol'dan ayrılmışlardır, yeryüzünü güçlüler, kendi aralarında, bölüşerek eşitliği ortadan kaldırmışlardır. Yeryüzü bütün insanların 'şu senindir bu benimdir' demeden, ortaklaşa, kardeşçe, barış duyguları içinde yaşamaları, ürünlerinden yararlanmaları gereken bir alandır." (Eyüboğlu, İsmet Zeki, **Günün Işığında Tasavvuf, Tarikatlar ve Mezhepler Tarihi**, Geçit Kitapevi, İstanbul, 1987, s.324-325)

Baba İlyas (Baba Resûl) ayaklanmasının asıl büyük kitlelerini Türkmen konar-göçerleri oluşturuyordu. Ancak ayaklananlar bunlarla sınırlı değildi. Yerleşik köylülerden de ayaklanmaya katılan çok insan oldu. "Orta Anadolu'da Amasya, Çorum ve şimdiki Yozgat bölgesinden bazı köylerin ve Güney Doğu Anadolu'nun da bir kısım köylerinin katılmış olmaları ihtimal dahilindedir. Hatta bir kısım hıristiyan köylüleri için de aynı durum pekâlâ söz konusudur." (Ocak, A.Y., a.g.k., 2009, s.61)

Ayaklanmanın siyasi önderi Baba İlyas (Ebü'l-Baka Şeyh Baba İlyas bin Ali el-Horasânî) isimli bir Türkmen babasıydı. Baba Resûl diye de biliniyordu. Amasya yakınlarında bir köye yerleşti; yoksul bir hayat sürdü. Köyün yakınında bir tepeye bir zaviye inşa etti. Çevresinde müridler oluştu. Bir ayaklanma hazırlığına girdi. Selçuklu sultanı II.Gıyaseddin Keyhusrev'in yönetiminin zulmüne ve yolsuzluklarına karşı çıktı.

En yakın adamlarından (halifelerinden) biri Baba İshak idi. Ernst Werner, Baba İshak'ın Baba İlyas'ın müridi olmadığı görüşündedir: "Her iki Baba ayrı ayrı çalıştılar, ancak iki hareket arasında akrabalık vardı." (Werner, Ernst, **Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar, 1300-1481**, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s.93)

Ayaklanma önce Baba İshak tarafından 1240 yılında bugünkü Adıyaman taraflarında başlatıldı. Baba İshak'ın ordusunun büyük çoğunluğu Türkmenlerden oluşuyordu. Baba İshak'ın ilk başlarda 3.000 civarında askerden oluşan ordusu, Selçuklu kuvvetlerini yendikçe büyüdü. Ordu, Sivas ve Tokat üzerinden Amasya'ya doğru ilerledi.

Bu arada Amasya'da bulunan Baba İlyas, Selçuklu ordusunun saldırısına uğradı ve savaşta öldürüldü. Cesedi Amasya kalesinde surlardan sallandırıldı ve daha sonra parçalandı.

Baba İshak ve ordusu, Baba İlyas'ın öldürülmesinden sonra Amasya'ya ulaştı ve oradaki Selçuklu ordusunu yendikten sonra Selçukluların başkenti Konya'ya yöneldi. Mevleviler Babailere düşmandı. Ernst Werner bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Mevlanacı tarikatın Babailere olan düşmanlığı aslında daha derindir. (...) Türkmenler, eski aşiret yasasının yeniden geçerli kılınması, ortakların ortak mülkiyeti ve toplumsal eşitlik gibi göçer aristokrasisine de karşı olan (Babai) taleplerle ayaklandılar. (...) İktidar yanlısı Mevlevi Sultan Veled, tüm isyancı Türkmenlerin sakinmasızca kıyılması yolunda çağrıda bulundu." (Werner, E., a.g.k., 2014, s.94, 101)

Selçuklu Sultanı II.Gıyaseddin Keyhusrev bu kez büyük bir ordu oluşturdu. Orduda Türklerden başka Kürtler, Gürcüler ve ücretli Frank askerleri vardı. İki ordu 1240 yılı Kasım ayında karşı karşıya geldi.

A.Y.Ocak, bu savaşı şöyle anlatmaktadır:

"Bütün teşviklere rağmen Selçuklu ordusundaki Türk askerleri bir türlü hücumla geçmeye istekli görünmüyorlardı. Çünkü Baba İshak'ın kudretine, Türkmenler'in gözü pekliğine ve savaşdaki maharetlerine dair kulaklarına gelen haberlerin etkisi altındaydılar. (...)

"Nihayet muharebe Türkmenler'in canhıraş feryatlarla hücumla geçmeleriyle başladı. Bu herhalde görülmeğe değer bir sahne olmalıdır. Tıpkı muntazam, mükemmel silahlı ve donanımlı Romalı lejyoner taburlarının karşısında perişan kılıklı, derma çatma silahlarla başıbozuk bir şekilde karşı koymaya çalışan Spartaküs'ün kuvvetleri gibi, bir yanda aldıkları ücret için savaşan muhtelif milletlerden oluşturulmuş profesyonel bir muntazam ordu, ömür tarafta ise, her şeylerini yanlarında taşıyan, kendilerini mutlu bir hayatın beklediğine olan inançlarıyla buralara kadar gelmiş, varlarını yoklarını bu isyanın başarı ümidine bağlamış büyük bir başıbozuklar kalabalığı, çoluk çocuk, kadın erkek, yürüyen bir insan seli. Bu şiddetli hücum, Frank askerlerinin çelik zırhları karşısında Türkmenler'in ok ve mızraklarını etkisiz kalması sonucu neticesiz kaldı. Bu durumdan birdenbire cesaretlenen Selçuklu ordusunun öteki askerleri, Franklar'la birlikte karşı hücumla geçtiler. Çok şiddetli olan bu hücum karşısında aylardır hasımlarını yenmeye alışmış olan Babailer, birden şaşkınlığa uğradılar ve ağırlıklarının arkasına sığınarak müdafaa da bulunmağa çalıştırlarsa da bu faydasız oldu. Savaş, Selçuklu ordusunun Franklar sayesinde kazanılan kesin zaferiyle sonuçlandı." (Ocak, A.Y., a.g.k., 2009, s.137)

Babailer yenildiler. Ancak onları ve özellikle Baba İshak ile Baba İlyas'ı bugün de saygıyla anıyoruz.